

3. <http://innovations.com.ua/uk/articles/4/22/1592>
4. <http://patents.kiev.ua/news/innovation-importence/>
5. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Надійшла 03.10.2010

УДК 338

В. М. ШАВКУН, Л. М. ФРАДІНСЬКА

Хмельницький національний університет

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОДУКТАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

У статті розкрито економічну сутність зовнішньої торгівлі інноваційними продуктами. Дана характеристика суб'єктам зовнішньоторговельних операцій з інноваційними продуктами. Обґрунтовано вплив інноваційних продуктів на зміну обсягів зовнішньої торгівлі України.

The article explores the economic entity of foreign trade with innovative products is exposed. The subjects of foreign trade operations with innovative products is characterized. The impact of innovative products to change the volume of country's foreign trade is proved.

Ключові слова: зовнішня торгівля, технологія, інновація, інноваційний продукт, інноваційна продукція, зовнішня торгівля інноваційними продуктами.

Постановка питання. Історичний досвід доводить, що економічний розвиток будь-якої країни неможливий без її активної участі в торговельних відносинах з іншими країнами світу. Досягнутий на сучасному етапі рівень міжнародного поділу праці вже не залишив держави, господарська діяльність якої була б ізольована від зовнішнього світу, а економічні процеси замкнулись на національному рівні. Підвищення ролі глобалізаційних процесів в економічному зростанні країни в останні десятиліття проявилось перш за все в швидкому розвитку зовнішньої торгівлі. Власне здійснення активної зовнішньої торгівлі пояснює зміну відношення доходів найбагатших та найбідніших регіонів світу: з 3:1 в 1820 р. до 18:1 в 2001 р., а в розрізі доходів на душу населення між державами 763:1 (Люксембург : Бурунді) в 2008 р. [5]. З огляду цього, особливий інтерес в умовах глобалізаційних викликів становить розвиток торговельних відносин, предметом яких є інновації. Саме торгівля останніми компенсує недостатнє забезпечення ресурсами й товарами та сприяє стабільному процесу зростання національного доходу внаслідок розвитку виробничих можливостей, тобто економічному процвітанню країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу зовнішньої торгівлі та інновацій на добробут населення виступають головним об'єктом праць багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Для розкриття його суті використовували різні підходи. Зокрема, економічне зростання М. С. Очковська [2] пов'язує з інноваціями як якісним фактором розвитку, Є. А. Степанов обумовлює його прискоренням розвитком зовнішньої торгівлі країни. Технологічні зміни та добробут націй були предметом праці Г. Гансія та Ф. Зіліботі, тоді як вплив інновацій низького рівня досліджували Х. Хірш-Крайнсен, Д. Якобсон та С. Лаєстадіус. Ефект технологій на міжнародну торгівлю намагались виміряти Л. Маркез-Рамос та І. Мартінез-Зарзосо. Разом з тим в зазначених розробках залишилось без належної уваги вирішення такої теоретико-методологічної проблеми як ідентифікація предмету зовнішньоторговельних операцій інноваційними продуктами в умовах глобалізаційних викликів та загострення конкурентної боротьби на світовому ринку.

В економічній літературі існують різноманітні визначення терміну «зовнішня торгівля». На думку І. Т. Балабанова та А. І. Балабанова вона представляє специфічну форму товарообміну між продавцями та покупцями різних країн [1]. За визначенням О. П. Кіреєва зовнішня торгівля є сферою товарно-грошових відносин однієї країни з іншими, яка є складовою частиною міжнародної або світової торгівлі. Але найбільш чітко ця категорія розкрита в сучасному економічному словнику, за яким її розглядають як торгівлю з іншими країнами, за якої відбувається вивіз товарів із країни (експорт) та їх ввіз на територію іншої країни (імпорт).

Мета наукової статті. Розкриття та аналіз економічної сутності зовнішньої торгівлі інноваційними продуктами. Досягненню поставленої мети сприятиме характеристика суб'єктів торговельних операцій з інноваційними продуктами та визначення предмету таких відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз підходів до розуміння економічної сутності зовнішньої торгівлі охоплює праці меркантилістів, класичної школи, неокласичний та неотехнологічний напрями. Дані традиційні теорії намагаються відповісти на питання про причини виникнення зовнішньої торгівлі, її вплив на країни, про товарну структуру експорту та імпорту торговельних країн, пояснити вибір країною певної форми зовнішньоторговельної політики (табл. 1).

Комплексну характеристику інновацій вперше запропонував Й. Шумпетер, але тоді мова йшла про «нові комбінації», які охоплюють наступні п'ять випадків.

1. Виготовлення нового, тобто ще невідомого споживачам блага або створення нової якісної ознаки

блага. Варто зазначити, що Й. Шумпетер мав на увазі створення нової споживчої вартості у вигляді нового товару чи послуги;

2. Впровадження нового, тобто для даної галузі виробництва ще невідомого способу виробництва або застосування нового способу комерційної реалізації відповідного товару. В цьому випадку мова йде про нові технології.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз поглядів економічних шкіл на зовнішню торгівлю

Економічний напрям		Причини зовнішньої торгівлі	Ефект від зовнішньої торгівлі	Структура експорту та імпорту	Зовнішньо-торговельна політика
Теорії меркантилізму (Т. Ман, А. Серра, А. Монкрет'єн, У. Стаффорд)		Нарощення можливостей накопичення капіталу	Економічне зростання країни експортера. Економічний занепад країни імпортера	Експорт готових виробів, імпорт сировини	Протекціонізм експорту готових виробів. Імпорт сировини
Класична школа	А. Сміт	Абсолютна перевага у виробництві товару	Розширення виробництва та споживання країн - торговельних партнерів	Експорт товарів з абсолютними перевагами, імпорт – без абсолютних	Політика вільної торгівлі
	Д. Рікардо	Порівняльна перевага у виробництві товару		Експорт товарів з порівняльними перевагами, імпорт – без порівняльних	
Неокласичний напрям (Е. Хекшер, Б. Олін, П. Самуельсон, В. Леонт'єв)		Відмінність в забезпеченості країн факторами виробництва	Вирівнювання порівняльних та абсолютних доходів однорідних факторів між країнами	Експорт товарів, вироблених надлишковими факторами виробництва, імпорт товарів, вироблених з дефіцитних факторів виробництва	Політика вільної торгівлі
Неотехнологічний напрям (Б. Баласса, М. Познер, Р. Вернон)		Технічні зміни, що виникли в певній галузі однієї з торговельних країн	Ефект масштабу	Експорт високотехнологічних товарів	-

На практиці склались наступні основні форми використання поняття «технологія». До уречевлених технологій відносять технологічний процес як спосіб виробництва, метод отримання і обробки різних матеріалів, сукупність обладнання та інструментів у таких формах:

- винахід (корисна модель) – результат інтелектуальної діяльності у будь-якій сфері технологій (пристрій, речовина, нове застосування відомого продукту);
- промисловий зразок - результат інтелектуальної діяльності в галузі художнього конструювання для задоволення ергономічних потреб (форма, малюнок);
- інтегральна мікросхема – мікроелектронний виріб кінцевої або проміжної форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи і з'єднання якого неподільно сформовані в об'ємі і (або) на поверхні матеріалу, що становить основу такого виробу;
- топографія інтегральної мікросхеми – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднання між ними.

Досить часто уречевлені та неуречевлені технології потребують технологічних послуг у вигляді навчання персоналу, науково-технічних, інжинірингових, консалтингових робіт, тощо;

3. освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому дана галузь промисловості певної країни ще не була представлена, незалежно від того існував цей ринок раніше чи ні;

4. отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів, незважаючи на їх існування та доступність раніше;

5. проведення відповідної реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного становища або підризу монопольного становища іншого підприємства. Цю нову комбінацію відносять до організаційно-управлінських інновацій, які передбачають створення нових організаційних структур, методів управління, застосування більш ефективних форм організації праці, тощо [3].

Звідси, інноваційний продукт - це результат нової технології чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії, що підвищує науково-технічний та технологічний рівень та є конкурентоздатним. На практиці це технології у вигляді винаходів, корисних моделей, промислових зразків, топографій інтегральних мікросхем, селекційних досягнень, тощо, на які виробник продукту має державні охоронні документи (патент, свідоцтво) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії. Також результатом НДДКР може бути й «ноу-хау», яке, не маючи патенту чи свідоцтва, суттєво підвищує науково-технічний рівень виробництва.

Інноваційною продукцією прийнято вважати нові конкурентоздатні товари чи послуги, які є результатом тиражування чи застосування інноваційного продукту. Тому створення останніх є пріоритетним завданням, особливо зважаючи на нерівномірність розподілу та використання природних, матеріальних,

фінансових, інтелектуальних та інших продуктивних ресурсів. З огляду цього головним предметом торговельних відносин як вирішального чинника економічного розвитку країни стають інноваційні продукти.

Враховуючи значення порівняльних переваг торговельної країни та ефект, отриманий країною від торгівлі, в межах даного дослідження економічну сутність зовнішньої торгівлі інноваційними продуктами розуміють як форму міжнародних економічних відносин, представлену у вигляді сукупності експорту інноваційних продуктів (ОІВ захищених патентом чи свідоцтвом або незахищених та переданих на основі ліцензії) і супутніх послуг, у виробництві яких країна має порівняльні переваги, та імпорту інноваційних продуктів і супутніх послуг, у виробництві яких країна не має порівняльних переваг, що спрямовані на досягнення економічного зростання країни.

Суб'єктами зовнішньої торгівлі інноваційними продуктами можуть бути як держави в особі підприємств – її представників, так і окремі фірми, зокрема транснаціональні та багатонаціональні корпорації, дослідні установи та посередники [2].

Важливо зазначити, що вирішального значення для економічного розвитку набуває рівень технологічної місткості продуктів (товарів та послуг) за класифікацією ОЕСР.

Звідси, інноваційний продукт може бути створений в будь-якій галузі виробництва. Але потрібно враховувати прискорену зміну інноваційної парадигми та зростання зацікавленості країн в передових технологіях. Тому, в межах даного дослідження, інноваційні продукти розглядаються як технології, що створені у високотехнологічних галузях виробництва, а саме аерокосмічній та фармацевтичній, обчислювальних машин та обладнання, офісної техніки та електроніки. Зважаючи на складність застосування таких продуктів, вони нерідко супроводжуються технологічними послугами.

Сфера наукомістких послуг нараховує п'ять галузей, три з яких є суто комерційними. До останніх належать фінансові, ділові та комунікаційні послуги, враховуючи комп'ютерні розробки програмного забезпечення та НДДКР, які можуть надаватись як на території продавця, так і за її межами. Серед інших виділяють послуги освіти та охорони здоров'я, які фінансуються державою та в основному надаються на території продавця.

Таким чином, об'єктами зовнішньої торгівлі стають ліцензійні договори про передачу прав власності або прав на використання високотехнологічних винаходів, корисних моделей, промислових зразків, інтегральних мікросхем або їх топографій, а також договори про надання супутніх високотехнологічних послуг, за якими сплачуються ліцензійні та роялті платежі.

Позитивний вплив інноваційних продуктів у збільшенні обсягів зовнішньоторговельних операцій не викликає сумнівів. Утримування стабільних торговельних позицій на глобалізованому ринку технологій є запорукою економічного процвітання країни. Але така конкурентна перевага не може бути успадкованою, а володіння нею є тимчасовим. Тому держава має постійно створювати найбільш важливі чинники суспільного виробництва – науково-технічну базу і кваліфіковану робочу силу, на основі яких відбувається безперервний синтез знань та акумуляція інновацій. Це сприятиме нарощенню обсягів зовнішньої торгівлі країни та забезпечить благополуччя й добробут нації. Після проголошення незалежності одним із пріоритетних завдань України стала її інтеграція у світову економіку. Однак, цей процес виявився досить-таки болісним для молодій державі, оскільки на міжнародних ринках товарів і послуг України зіткнулася з надзвичайно жорсткою конкуренцією. Стратегічне значення зовнішньої торгівлі для України зумовлюється тим, що модернізація економіки, залучення масштабних іноземних інвестицій, новітніх технологій можливі лише за умови формування в країні стійкої, відкритої до зовнішнього світу господарської системи, органічного включення України в систему глобального розподілу праці [4].

Важливим чинником є наявність в Україні сотень підприємств, зорієнтованих на зовнішні ринки. Протягом десятиріч не лише великі промислові гіганти, але й цілі галузі промисловості (суднобудування, ракетобудування, ВПК, металургійна та хімічна галузі) були глибоко інтегровані у виробничу кооперацію з республіками СРСР і постсоціалістичними країнами. Попри тривалу і глибоку економічну кризу, в Україні зберігаються передумови для створення конкурентноспроможної економіки і зміцнення позицій на міжнародних ринках – це насамперед багаті природні ресурси, вигідне географічне розташування, кваліфікована і порівняно дешева робоча сила, потенціал ВПК, високі технології, наука і відносно ефективна система освіти.

Проте, протягом останніх трьох років зовнішній торговельний оборот зменшується. Погіршується структура як експорту, так і імпорту. Експорт продукції окремих галузей є неефективним, нерідко – просто збитковим (як це було в нещодавно у металургійному комплексі). Сировинна спрямованість українського експорту зумовлює його вразливість до коливань цін на світовому ринку. У нинішніх умовах обсяг експорту України не відповідає можливостям товаровиробників і не забезпечує потреб країни у валютних надходженнях, зниження рівня інфляції. Майже 72,4% експорту в Україні становлять сировина, матеріали. Зовнішня економічна діяльність України потребує докорінної перебудови. У товарній структурі вивозу переважають вироби чорної металургії, залізна руда, кокс. Популярною стала форма бартерної торгівлі, у формі клірингу – заліку взаємних вимог і зобов'язань (безготівкові розрахунки). Основним напрямом зовнішньоекономічної діяльності України є розвиток і поглиблення торговельно-економічного

співробітництва з країнами Східної Європи та країнами, що мають українську діаспору.

У структурі експорту України найбільшу частку складає сировина, матеріали, товари народного споживання – 78,7%, машини і устаткування – 10,3%, інші товари – 2,1%. Україна отримує з різних країн світу промислове устаткування, медичне обладнання, різні прилади, хімічні товари, кава, цитрусові. Найтісніші економічні зв'язки існують з Угорщиною, Польщею, поставки донецького вугілля в Італію, Францію, Єгипет.

За сучасних умов Україна налагоджує прямі зовнішньоекономічні відносини з багатьма країнами світу. Так, на кінець 2008 року її визнали понад 170 країн світу, 130 з них встановили з Україною дипломатичні відносини. За даними Мінстату в 2009 році Україна мала з країнами далекого зарубіжжя позитивне торговельне сальдо розміром 1,3 млрд дол. США. Основна частина експорту України припадає на Європу (49%), Азія (39%), Америка (8,3%), Африка (4%)[5].

Висновок. В процесі даного дослідження проаналізовано різноманітність підходів до трактування сутності категорії інноваційними продуктами. В результаті аналізу та узагальнення різноманітних поглядів встановлено, що зовнішня торгівля інноваційними продуктами є формою міжнародних економічних відносин, представлену у вигляді сукупності експорту інноваційних продуктів і супутніх послуг, у виробництві яких країна має порівняльні переваги, та імпорту інноваційних продуктів і супутніх послуг, у виробництві яких країна не має порівняльних переваг, що спрямовані на досягнення економічного зростання країни. Враховуючи прискорена зміну технологічної парадигми та зростання зацікавленості країн в передових технологіях, інноваційні продукти розглядають як технології, що створені у високотехнологічних галузях виробництва з часткою витрат на розробку понад 5% у вигляді винаходів, корисних моделей, інтегральних мікросхем або їх топографій, промислових зразків та «ноу-хау». На їх основі створюється решта інноваційної продукції, реалізація якої позитивно впливає на зміну обсягів зовнішньої торгівлі України. Стратегічне значення зовнішньої торгівлі для України зумовлюється тим, що модернізація економіки, залучення масштабних іноземних інвестицій, новітніх технологій можливі лише за умови формування в країні стійкої, відкритої до зовнішнього світу господарської системи, органічного включення України в систему глобального розподілу праці.

Література

1. Закон України Про інноваційну діяльність // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002. — № 36, С. 2-66.
2. Очковская М. С. Инновации как качественный фактор экономического роста [Текст]: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Очковская М.С. — М.: МГУ, 2006. — 153 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / исследование предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. — М. : Прогресс, 1982. — 455 с.
- 4 . <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/ 2010-11>.
5. <http://www.nsf.gov/statistics>

Надійшла 09.10.2010